

O'ZBEK VA INGLIZ TA'LIM DISKURSIDA QO'LLANILADIGAN KOMMUNIKATIV STRATEGIYALAR

Xomidova Maxliyo Muhammadamin qizi

Andijon davlat vhet tillar instituti

lingvistika yo'nalishi magistr ta'labasi

ibaydullaevamaxliyo@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz ta'lim diskursida qo'llaniladigan kommunikativ strategiyalar lingvistik va pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotda uchraydigan savol-javob, motivatsiya berish, tushuntirish, baholash hamda muloyimlik strategiyalarining o'ziga xos xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, ikki tildagi ta'lim diskursining madaniy va kommunikativ farqlari qiyosiy asosda ko'rib chiqiladi. Maqolada kommunikativ strategiyalarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni hamda ularning o'quv jarayonidagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari xorijiy til o'qitish metodikasi va diskurs tahlili sohasida muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ta'lim diskursi, kommunikativ strategiyalar, pragmatika, pedagogik muloqot, o'qituvchi va talaba kommunikatsiyasi, qiyosiy tahlil, o'zbek va ingliz tillari, nutq strategiyalari, diskurs tahlili, kommunikativ yondashuv.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda "kommunikativ strategiya" tushunchasining mohiyatini ochib beradigan juda ko'p ma'nolar mavjud. Ko'pgina tushunchalarning asoschisi vazifalarni belgilash xususiyatidir. Masalan, O.S.Issers nutq strategiyasini "kommunikativ maqsadga erishishga qaratilgan harakatlar majmuasi" sifatida ochib beradi¹. I.N.Borisova kommunikativ strategiyani ma'lum bir vazifani belgilaydigan nutq harakatlarining birligi sifatida ochib beradi

¹ Issers O. S. Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi / O. S. Issers, M.: Editorial URSS, 2002, 284 s.

“kommunikativ strategiya - bu nutq xatti-harakatlarini kommunikatorlarning maqsadi, niyatiga muvofiq tashkil etish usuli. Keng ma'noda kommunikativ strategiya ma'ruzachining amaliy maqsadlari bilan belgilanadigan nutqning haddan tashqari vazifasi sifatida tushuniladi.... Nutqning kommunikativ strategiyasi - bu rejani amalga oshirishning bir usuli, u qabul qiluvchining intellektual, irodaviy va hissiy sohalariga ta'sir qilish uchun faktlarni tanlash va ularni ma'lum bir yoritishda taqdim etishni o'z ichiga oladi”². Xuddi shunday ta'rifni V. Sorokina aytib o'tgan: “kommunikativ strategiya - bu kommunikatorlarning shaxsiyatiga, ular o'rtasidagi munosabatlarga va ular o'rtasidagi sharoitlarga bog'liq bo'lgan global kommunikativ maqsadga erishishga qaratilgan nutq harakatlarining majmui. Kommunikativ maqsad nutq aloqasi jarayonini bo'ysundiradigan ma'lum bir kommunikativ (nutq) strategiyasida amalga oshiriladi, bu jarayonda matn muallifi oraliq maqsadga ega bo'lgan bir qator amaliy muammolarni hal qiladi”³.

B.A.Xamrakulova ta'kidlaydi: “Til organishda kommunikativ va pragmatik kompensatsiya strategiyalarining ahamiyatini yanada chuqurroq tushunish uchun ularning lingvodidaktik va psixolingvistik asoslarini ko'rib chiqish zarur. Lingvodidaktik nuqtai nazardan qaralganda, bu strategiyalar til organishning faol metodlaridan biri bolib, o'quvchini passiv bilim egasidan faol kommunikatorga aylantiradi. Ya'ni, tilni bilishdan tashqari, undan foydalanish ko'nikmasi ham rivolanadi. Ayniqsa, og'zaki muloqotda yuzaga keladigan noaniqliklar, so'z tanlashdagi ikkilanishlar, tushunmovchiliklar - bularning barchasi kompensatsiya orqali bartaraf etiladi”⁴.

Metodologiya. Pedagogik kommunikatsiyaga kelsak, A. R. Gabidullina muhim epistemik (qiziqarli) makropodxodlarni va yordamchi metadiskurs va kommunikativ-pragmatik mikropodxodlarni ta'kidlaydi. Epistemik yondashuvlar

---

² Gabidullina A. R. Pedagogicheskaja lingvistika: uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij / A. R. Gabidullina [Jelektronnyj resurs]. – Gorlovka: GGPIIJa, 2011. – Rezhim dostupa: <http://textarchive.ru/c-2245472-pall.html>.

³ Sorokina Ju. V. Strategija samoprezentacii kak jelement jeffektivnogo rechevogo vozdejstvija v ramkah pedagogicheskogo diskursa / Ju. V. Sorokina // Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2014. – № 6 (335) Filologija. Iskusstvovedenie. – Vyp. 88. – S. 89–92.

⁴ B.A.Xamrakulova, Til o'rganishda kommunikativ va pragmatic kompensatsiya strategiyalarining ahamiyati, Toshkent, 2025, 282 b.

o'quv va pedagogik nutqning me'yoriy-ko'rgazmali va proektsion og'zaki yondashuvlarini ajratib turadi. Yuqorida aytib o'tilganlar bilimlarni o'qituvchidan talabalarga yetkazish uchun mo'ljallangan. Ammo muallif "ta'lim jarayoni avtoritar ko'payish, nusxalash xususiyatiga ega bo'ladi"⁵ degan fikrni ta'kidlaydi. Faqat o'qituvchi ovoz olish huquqiga ega. Proektsion yondashuvni yaratish jarayonida ba'zi til vositalari o'qituvchi va talabalarning guruh ishi jarayonida amalga oshiriladi.

Qarama-qarshi va kooperativ kabi strategiyalar mavjud, ularni boshqa yo'l bilan metadiskursiv deb atash mumkin. Ushbu strategiyalar mavzu va kommunikativ-pragmatik yondashuvlar o'rtasidagi o'tish davri elementi bo'lib, ular "tushunarlik, normativlik, nutqning zarur parametrlariga (mavzu, hajm, artikulyatsiyaning ravshanligi, taqdimotning ravshanligi) rioya qilish, dialogni boshqarishni tartibga soladi: tashabbusni qo'lga olish va uni himoya qilish, o'z so'zlaringizni kiritish va tayyorlash, uzilish, diqqatni nazorat qilish va tushunish, xatolarni to'g'irlash va tanlangan ifoda vositalarini baholash, qabul qiluvchining nutq qobiliyatlari, shuningdek mavzuning dolzarbligi to'g'risida sharhlar, unga e'tibor qaratish va o'quv muloqoti shartlarini hisobga olish"⁶.

Kommunikativ-pragmatik yondashuvlarga kiritilgan odob-axloq, imperativ va baholovchi muayyan kommunikativ holat, nutq odob-axloq qoidalari bilan aniqlanadi. Asosiy vazifa samarali shaxslararo muloqotni boshqarishdir. Shunday qilib, barcha maqsadlar bir-biriga o'xshashligi sababli, ularning asosida pedagogik diskurs yondashuvlari aniqlanadi. Umumiy til, shunga o'xshash ta'riflarni mavjud nazariyalarda topish mumkin. Pedagogik diskurs yondashuvlari ro'yxatiga kelsak, ilmiy adabiyotlarda bitta talqin mavjud emas.

Diskussiya va natijalar. Aloqa strategiyalarini tasniflashning afzalliklari va kamchiliklariga kelsak, Taron, Ferch, Kasper va boshqalar kabi tadqiqotchilarning aksariyati aloqa strategiyalarining tuzilishi haqida bitta tasavvurga ega. Turli standartlar ularning tasniflari uchun asos bo'ldi va aynan shu

⁵ Габидуллина А. Р. Педагогическая лингвистика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / А. Р. Габидуллина [Электронный ресурс]. – Горловка: ГГПИИЯ, 2011. – Режим доступа: <http://textarchive.ru/c-2245472-pall.html>.

⁶ Issers O. S. Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi / O. S. Issers. – M.: Editorial URSS, 2002, 284 s.

sohaga katta hissa qo'shildi. Yuqorida sanab o'tilgan strategiyalar bir nechta o'xshashliklarga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bunga uchta sababni keltirish mumkin: 1) boshlang'ich nuqtasi uchun taksonomik farqlar bo'yicha mavjud takliflarni hisobga olgan holda va ularni o'z g'oyalari bilan bir qatorda takomillashtirish orqali olimlar o'z hamkasblarining tadqiqotlariga asoslanadi. Shu sababli, muammolar oxirida izchillikni sezilishi mumkin. 2) muayyan mezonlarda aniq farqlar mavjud. Strukturaviy tasniflar bir xil mustahkam tuzilishga ega bo'lgan boshqa asosiy tuzilishga aylanishi mumkin. Ya'ni, taksonomiyalarni tuzish uchun mavjud bo'lgan barcha mezonlar bir xil turli xil ta'riflar bilan ifodalanadi tanqidiy kommunikativ farqlar. Belostok ham bu haqda o'z hukmlarida gapiradi, "ehtimol, kontseptsiyani tasvirlash qarori, albatta, maqsadli tildan keng foydalanishni nazarda tutadi va bularning barchasi, albatta, yutuqlar bilan rag'batlantiriladi"⁷. Til hukmlarining tavsifi barcha tasniflarga ega, ammo shu bilan birga talabaning xulq-atvori vazifasiga nisbatan qo'llaniladi. Tadqiqotchilar talabaning o'zi shakllantirgan shaklga asoslangan ba'zi strategiyalarni qo'llaganini tasdiqladilar. Ushbu tasniflarga asoslangan iboralarni tuzish, ularning bazasida mavjud bo'lgan aqliy jarayonlar yoki ularni yaratgan xatti-harakatlardan kelib chiqadigan fikrlashning turli ko'rsatkichlariga asoslanadi. Tadqiqotchilar taklif qilgan tasniflar ijobiy va salbiy tomonlarini o'z ichiga oladi, shuning uchun ular keyingi o'rganish uchun ajoyib imkoniyatdir. Shu kunlarda ko'plab chet tilini o'rganuvchilar madaniyatlararo kommunikativ malakani takomillashtirish zarurligini tushunishadi. Xulosa qilish mumkinki, talabalar, ayniqsa ingliz tilini o'rganuvchilar, aloqa strategiyalariga ko'proq vaqt ajratishlari kerak. O'zbek ta'lim diskursiga kelsak, u asosan vertikal aloqa yondashuvidan foydalanadi, bunda o'qituvchi hokimiyat rolini o'ynaydi va talabalar ijrochiga aylanadi. Odatda bunday modelda nutqda rasmiyatchilik, muloyim so'zlar va murojaatlarning keng qo'llanilishi ("ustoz", "xurmatli") qo'llaniladi. Muloqot ko'pincha o'qituvchining nutq doirasi bilan torayadi va talabalar

⁷ Bialystok, E. Some factors in the selection and impletion and implementation of communication strategies. In C. Faerch and G. Kasper (eds.) Strategies in Interlanguage Communication London: Longman. 1990.

cheklangan xarakter bilan qatnashadilar. Shuningdek, o'qituvchi aniq buyruqlar beradigan direktiv strategiyalar, shuningdek mavzuni batafsil va uyushgan tarzda taqdim etishga qaratilgan tushuntirish strategiyasi mavjud. Ushbu diskursdagi kommunikativ san'at jamoatchilik, oqsoqollarning hurmati, intizom va jamiyat oldidagi majburiyatlarga e'tibor beradi. Axloqiy qadriyatlar, vatanparvarlik va oilaviy an'analarga qaratilgan motivatsion strategiya ham tez-tez qo'llaniladi.

Shu bilan taqqoslaganda, ingliz tilidagi ta'lim diskursi dialog ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari va tengligi qoidalariga asoslanadi. Ushbu diskurs muloqot modelidan foydalanadi, unda o'qituvchi o'rganish paytida yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi shaxs rolini o'ynaydi, ammo bilimlarning yagona egasi sifatida emas. O'qituvchiga norasmiy ravishda, hatto ismdan foydalangan holda ham murojaat qilish mumkin va sinfdagi sharoitlar sizning fikringizni erkin ifoda etishga imkon beradi. Bunday muhitda kommunikativ va fasilitativ yondashuvlar ustunlik qiladi, bu talabalarga dialoglarda faol ishtirok etish va savollar berishga imkon beradi. Guruh ishi orqali korporativ strategiyalar qo'llaniladi, ular o'z-o'zini anglash ko'nikmalarini takomillashtirish va ularning ta'lim faoliyatini baholashga qaratilgan. Ushbu ta'lim diskursida asosiy e'tibor mustaqillikka qaratilgan, fikrlarning o'ziga xosligi va mustaqil namoyon bo'lishi qo'llab-quvvatlanadi.

Вывод. O'zbek va ingliz tilidagi ta'lim diskurslarida aloqa strategiyalari shakli va mazmuni jihatidan farq qiladi, deb aytilish mumkin. O'zbek sxemasi rahbarlik va tushuntirish strategiyalari ustun bo'lgan qat'iy pedagogik tizim muhitida bilimlarni uzatishga qaratilgan. Ingliz sxemasida ta'lim muloqot, individuallik va tanqidiy fikrlashga asoslangan bo'lib, uni dialogik aloqa strategiyalarida topish mumkin. Ushbu farqlarni bilish globallashtirish muhitida, xalqaro ta'lim maydonchalarini takomillashtirishda va ikki tilli ta'limni birlashtirishda juda muhimdir, bunda ta'lim madaniyati ishtirokchilari o'rtasidagi samarali muloqot muvaffaqiyatning muhim sababi bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Issers O. S. Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi / O. S. Issers, M.: Editorial URSS, 2002
2. Gabidullina A. R. Pedagogicheskaja lingvistika: uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij / A. R. Gabidullina [Jelektronnyj resurs]. – Gorlovka: GGPIIJa, 2011. – Rezhim dostupa: <http://textarchive.ru/c-2245472-pall.html>.
3. Sorokina Ju. V. Strategija samoprezentacii kak jelement jeffektivnogo rechevogo vozdejstvija v ramkah pedagogicheskogo diskursa / Ju. V. Sorokina // Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2014. – № 6 (335) Filologija. Iskuststvovedenie. – Vyp. 88.
4. B.A.Хамракулова, Til o'rganishda kommunikativ va pragmatic kompensatsiya strategiyalarining ahamiyati, Toshkent, 2025.
5. Габидуллина А. Р. Педагогическая лингвистика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / А. Р. Габидуллина [Электронный ресурс]. – Горловка: ГГПИИЯ, 2011. – Режим доступа: <http://textarchive.ru/c-2245472-pall.html>.
6. Bialystok, E. Some factors in the selection and impletion and implementation of communication strategies. In C. Færch and G. Kasper (eds.) Strategies in Interlanguage Communication London: Longman. 1990.